Nataliia Prytulyk – *Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education, T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine).*

Research interests: *psychological and pedagogical, methodics training of pre-service primary school teachers; education in higher school; mental health of educators.*

Наталія Притулик – *кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри дошкільної та початкової освіти, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (Чернігів, Україна).*

Наукові інтереси: *психолого-педагогічна, методична підготовка майбутніх учителів початкових класів; освіта у вищій школі; ментальне здоров'я освітян.*

ORCID: 0000-0001-9741-4717
E-mail: vcristal_@ukr.net

DOI: 10.58407/ NI.25.1-2.8

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE PRE-SERVICE TEACHERS' EMOTIONAL AND ETHICAL COMPETENCE FORMATION (BASED ON THE SELECTIVE COURSE «EMOTIONAL INTELLIGENCE OF A TEACHER»)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЕМОЦІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ (НА ОСНОВІ КУРСУ ЗА ВИБОРОМ «ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ПЕДАГОГА»)

The purpose of the article *is to substantiate the psychological and pedagogical conditions for implementing the student-chosen academic discipline «Emotional Intelligence of a Teacher» into the practice of a higher education institution.*

Methodology. *Theoretical methods (analysis, systematization, generalization of the views of domestic and foreign scientists in order to study the state of the development of the problem, promising research vectors); diagnostic methods (surveys, testing in order to determine the level of emotional intelligence of the applicants for education, forming their motivation for changes); empirical methods (observation, self-observation and comparison).*

Scientific novelty. *The importance of developing teachers' emotional intelligence at the stage of training them for the professional work is revealed, the psychological and pedagogical conditions for implementing the optional academic discipline «Emotional Intelligence of a Teacher» for the applicants for education on a competency basis are substantiated, methods of their practical implementation are presented; the tasks and content guidelines of the course on the formation of the emotional intelligence of pre-service educators are specified.*

Conclusions: *In the context of the demands of modern society, it is necessary to purposefully develop the emotional intelligence of pre-service teachers. Training should be focused primarily not on theoretical training in this direction, but on the competence, which requires the pre-service teacher's personal transformations.*

The content of the academic discipline should be composed taking into account the scientific foundations of emotional intelligence and aimed at the specifics of the profession and emotional load of the lecturers.

© Prytulyk N., 2025

The lecturer of such an academic discipline should be a specialist in the field of mental health. During training, the code of psychotherapeutic ethics should be taken into account, and student-centeredness should be ensured.

The course should prioritize practical interactive teaching methods, training technologies and methods of self-assessment and self-diagnosis.

Keywords: *emotional-ethical competence; emotional intelligence of a teacher; mental health of teachers; professional competence of a teacher; psychological and pedagogical conditions; self-regulation of teachers; socio-ethical and emotional training.*

Мета статті *– обґрунтувати психолого-педагогічні умови впровадження в практику роботи закладу вищої освіти навчальної дисципліни за вибором студента «Емоційний інтелект педагога».*

Методи дослідження *– теоретичний аналіз, систематизація, узагальнення поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців із метою вивчення стану розроблення проблеми, перспективних векторів дослідження; діагностичні – анкетування, тестування з метою визначення рівня емоційного інтелекту здобувачів освіти, формування в них мотивації до змін; емпіричні методи – спостереження й самоспостереження та порівняння.*

Наукова новизна *– розкрито важливість розвитку емоційного інтелекту педагогів на етапі підготовки їх до професійної діяльності, обґрунтовано психолого-педагогічні умови впровадження навчальної дисципліни за вибором «Емоційний інтелект педагога» для здобувачів освіти на компетентнісній основі, наведено способи їх практичної реалізації; уточнено завдання і змістові орієнтири курсу з формування емоційного інтелекту майбутніх освітян.*

Висновки. *У контексті запитів сучасного суспільства необхідно цілеспрямовано розвивати емоційний інтелект майбутніх педагогів. Навчання повинно бути орієнтованим передусім не на теоретичну підготовку в цьому напрямку, а на компетентність, що вимагає особистісних трансформацій майбутнього вчителя.*

Зміст навчальної дисципліни треба компонувати з урахуванням наукових основ емоційного інтелекту і спрямовувати на специфіку професії та емоційних навантажень учителів.

Викладачем такої навчальної дисципліни має бути фахівець у сфері охорони ментального здоров'я. Під час навчання слід враховувати кодекс психотерапевтичної етики, забезпечувати студентоцентрованість.

Пріоритетні в курсі – практичні інтерактивні методи навчання, тренінгові технології та методи самооцінювання, самодіагностики.

Ключові слова: *емоційний інтелект педагога; соціально-етичне та емоційне навчання; професійна компетентність учителя; емоційно-етична компетентність; саморегуляція вчителів; психолого-педагогічні умови; ментальне здоров'я вчителів.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Актуальність теми статті зумовлена потребами сталого розвитку суспільства, зокрема глобальною ціллю забезпечення добробуту і здоров'я. Воєнне вторгнення зумовило гостру увагу до ментального здоров'я українців у невизначених умовах, у середовищі підвищеної небезпеки і загрози життю, посилило потребу в здатності керувати своїми емоційними станами в контексті постійних стресів.

Ефективний вплив на емоції як наскрізне вміння був уведений до Державного стандарту загальної середньої освіти – початкової (*Державний Стандарт Початкової*, 2018), базової (*Державний Стандарт Базової*, 2020), профільної (*Державний Стандарт Профільної*, 2024) – у зв'язку з високим її затребуванням для комунікації та конкурентоспроможності випускників у сучасному суспільстві і є однією з найважливіших навичок сучасної людини у XXI столітті (до перших десяти у 2020 р. на Всесвітньому економічному форумі в Давосі увійшов емоційний інтелект (*The 10 Skill*, 2016), у 2025 р. – резильєнтність, стресостійкість і гнучкість (*Top 10 Job*, 2020; Нова українська школа, 2020).

Основною умовою формування в учнів здатності керувати емоціями є розвинений емоційний інтелект педагога. Специфіка вчительської професії передбачає значний вплив на емоції та свідомість учнів, їхню мотивацію до навчання, забезпечення конструктивної міжособистісної взаємодії школярів, здатність виявляти емпатію,

здійснювати підтримку дітей в умовах травмівних воєнних реалій, навчати їх способам саморегуляції.

З 2019 року в українських ЗСО розпочалося пілотування програми СЕЕН (соціально-емоційного та етичного навчання), організоване в Україні ГО «ЕдКемп Україна» в межах загальнонаціонального шкільного експерименту за участі Інституту модернізації змісту освіти, Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України за підтримки GIZ Civil Peace Service Ukraine (Громадська служба миру – GIZ Україна). У контексті цього проєкту розпочато відповідне підвищення кваліфікації вчителів-практиків ГО «ЕдКемп Україна».

Водночас 2020 року затверджено стандарт для професій «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», відповідно до якого в межах трудової функції «партнерська взаємодія в закладах освіти» визначено емоційно-етичну компетентність учителів (Б 2), що передбачає здатність усвідомлювати свої почуття, відчуття та емоції, потреби, керувати власними емоційними станами (Б 2.1); здатність конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу (Б 2.2); здатність поціновувати та усвідомлювати взаємозалежність людей у глобальному світі (*Професійний Стандарт*, 2020). Розвинутий емоційний інтелект необхідний учителю і для визначених у цьому ж документі компетентностей Б 1.2 (здатність використовувати роботу, які сприяють розвитку позитивної самооцінки учнів, Я-ідентичності), Б 1.3 (здатність формувати мотивацію учнів), Б 3.1 (здатність до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями в освітньому процесі) (*Професійний Стандарт*, 2020).

Однак спеціальна підготовка майбутніх педагогів у ЗВО до здатності формування в учнів наскрізного вміння керувати емоціями до 2023 року не здійснювалася масово. З 2023 р. почала впроваджуватися ініціатива ГО «ЕдКемп Україна» щодо введення до окремих навчальних планів ЗВО курсу СЕЕН як вибіркової. На наш погляд, курс, що розвивав би емоційний інтелект майбутніх освітян, мав би бути обов'язковою дисципліною. Її теоретичне обґрунтування та розробка є важливим завданням сучасної освіти.

У 2024/2025 навчальному році в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка здобувачам вищої освіти запропоновано авторський практико-орієнтований курс «Емоційний інтелект педагога», який обрали 112 студентів/студенток I–V курсів денної форми навчання факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв (спеціальності «Дошкільна освіта», «Початкова освіта»).

Аналіз основних досліджень і публікацій із порушеної проблеми. Емоції людини цікавили мислителів з часів античності (Аристотель), однак наукові дослідження емоційної сфери людини почали проводитися у зв'язку з вивченням її когнітивних процесів у XX ст. Безпосередньо поняття «емоційний інтелект» (запропоновано Дж. Маєром, П. Селовеєм (Mayer & Salovey, 1993), і розглядалося як складник соціального інтелекту, який містить здатність відстежувати власні та чужі почуття й емоції, здатність їх розрізнювати, а також використовувати цю інформацію для спрямування мислення і дій. Воно виокремилося із поняття «соціальний інтелект» у період зацікавлень соціальною психологією та розробкою теорії множинного інтелекту особистості Г. Гарднера (Gardner, 1983). Науковці запропонували різні підходи до складників емоційного інтелекту та діагностики його (Гоулман, 2018; Зарицька, 2011, 2012; Bar-On, 2006 та ін.).

Найбільшої популяризації поняття «емоційний інтелект» набуло завдяки дослідженню Д. Гоулмана (2018) щодо взаємозалежності між рівнем емоційного інтелекту керівників транснаціональної корпорації і досягненням їхнього професійного успіху. За його сприяння, у співпраці з буддійським лідером Далай-Ламою, програми з розвитку емоційного інтелекту суспільства почали активно впроваджуватися в різних країнах світу.

На сьогоднішній день немає одностайності серед науковців – зарубіжних і вітчизняних – щодо визначення поняття «емоційний інтелект». Зокрема пропонуються такі дефініції: емоційний інтелект – «взаємопов’язані емоційні та соціальні компетенції, навички і фактори, які впливають на здатність людини розпізнавати, розуміти й керувати емоціями, взаємодіяти з іншими, адаптуватися до змін та розв’язувати проблеми особистого і міжособистісного характеру» (Bar-On, 2006, с. 23); «особлива форма організації індивідуального емоційного досвіду у формі наявних емоційних структур, що породжують емоційний простір відображення й емоційні репрезентації, які будуються в межах цього простору» (Журавльова, 2009, с. 59); «інтегральна властивість особистості, яка відображає пізнавальну здатність людини до розуміння емоцій та управління ними шляхом когні-

тивного опрацювання емоційної інформації і забезпечує психологічне благополуччя особистості та успішність соціальної взаємодії» (Шпак, 2020, с. 125) тощо.

Ученими запропоновано також різноманітні моделі структури емоційного інтелекту. Їхній аналіз дозволяє виділити як основні такі: здатність розуміти власні та чужі емоції; свідомо керувати власними емоціями і впливати на емоційні стани інших, здатність до емпатії та мотивації, асертивної міжособистісної взаємодії.

В Україні було проведено дослідження різних аспектів проблеми емоційного інтелекту, як-от: онтологічні особливості розвитку емоційного інтелекту як підсистеми соціальних здібностей (Власова, 2005), стресозахисна та адаптивна функція емоційного інтелекту (Аршава, 2010; Носенко & Коврига, 2003), структура емпатії (О. Орищенко, 2004), емоційний інтелект студентів ЗВО (Дерев'янко, 2016). Теоретико-практичні аспекти формування емоційного інтелекту в молодших школярів розкрито в науковій роботі Т. Котик (2020).

Н. Зобенько (2023) обґрунтувала психолого-педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту учнів в освітньому процесі сучасної початкової школи, серед них – емоційна компетентність учителя початкової школи.

Емоційний інтелект у професійному становленні психологів досліджували О. Амплєєва (2013), І. Войціх (2016), М. Журавльова (2014), освітян-гуманітаріїв загалом – В. Зарицька (2012).

Обґрунтуванню й перевірці ефективності психолого-педагогічних умов формування емоційного інтелекту майбутніх викладачів вищої освіти присвячено дослідження О. Романовського та ін. (2021). Зокрема було підтверджено необхідність співвідношення зовнішніх і внутрішніх умов, організації психологічного тренінгу як найефективнішої форми навчання, поетапності формування емоційного інтелекту (мотиваційно-ціннісний, пізнавальний, навчальний, практичний, творчий).

Таким чином, виявленню психолого-педагогічних умов формування емоційного інтелекту присвячено окремі праці, але їх недостатньо і не враховано професійну специфіку підготовки вчителів початкових класів.

Формулювання цілей статті. Метою наукової праці є обґрунтування педагогічних умов формування й розвитку емоційного інтелекту вчителів початкової школи на етапі підготовки до професійної діяльності й характеристика способів їх урахування (висвітлення елементів досвіду практичної роботи).

Висвітлення процедури теоретико-методологічного дослідження. Дослідження передбачало порівняльний аналіз, теоретичний аналіз, систематизацію, узагальнення поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців з метою вивчення стану розробки проблеми, перспективних векторів дослідження; емпіричних – анкетування, спостереження й самоспостереження.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розроблений нами й запропонований для опанування майбутніми вчителями початкової школи курс за вибором «Емоційний інтелект педагогів» мав на меті розвиток здатності майбутніх освітян і освітянок керувати своїми емоціями, формування в них асертивної позиції в міжособистісному спілкуванні; підготовку до емоційних навантажень, пов’язаних, передусім із професійною діяльністю, умінь екологічно взаємодіяти з усіма учасниками/учасницями педагогічного процесу, мотивувати себе, виявляти емпатію й екологічну вербальну підтримку. У зв’язку з цим сформульовано відповідні теоретичні й практичні завдання курсу, які детальніше розглянемо далі.

Нами обґрунтовано психолого-педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту, відібрано зміст курсу, форми навчання, розроблено систему вправ для самостійної роботи студентів та їхньої роботи на практичних заняттях.

Зокрема під час навчання було забезпечено такі психолого-педагогічні умови:

– вимоги до професійної компетентності викладача: високий рівень емоційного інтелекту, психологічна освіта;

– вимоги до навчального середовища: студентоцентрований підхід, атмосфера психологічної безпеки, конфіденційності, високої змотивованості учасників;

– вимоги до змісту курсу: врахування наукових основ емоційного інтелекту, спрямування на специфіку професії та емоційних навантажень учителів;

– вимоги до організації процесу навчання: пріоритетна роль інтерактивних технологій, застосування самодіагностичних методик, практичних методів навчання, тренінгових елементів; перевага самооцінювання перед оцінюванням викладачем.

Обґрунтуємо кожну групу вищевизначених педагогічних умов.

І. Вимоги до професійної компетентності викладача.

Викладач повинен мати *високий рівень емоційного інтелекту* і постійно дбати про його підвищення. Він має демонструвати своїми емоційними реакціями те, що

декларує в курсі. Його власний досвід емоційного зростання дасть змогу розуміти труднощі, з якими можуть зіткнутися студенти в процесі розвитку емоційного інтелекту, і навести приклади з життя під час викладання навчального матеріалу, змотивувати здобувачів освіти до відповідних змін.

Викладачеві із курсу необхідно знати психофізіологічні особливості роботи частин мозку, що беруть участь в емоційному регулюванні, механізм емоційної регуляції, вікові психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту, класифікацію, властивості й функції емоційних станів тощо. Крім того, йому потрібно знати принципи психотерапевтичної етики, оскільки відпрацювання окремих умінь емоційного інтелекту, що здійснюється з певним залученням особистого досвіду студентів на заняттях, має бути екологічним для них самих: мовиться про принципи безоцінювального ставлення і конфіденційності, а в разі активування травмівних спогадів викладач повинен бути спроможний надати кваліфіковану підтримку. Тому *відповідна освіта викладача з емоційного інтелекту (медична або психологічна, як фахівця у сфері ментального здоров’я) є важливою умовою*.

II. Вимоги до навчального середовища.

Розвинений емоційний інтелект передбачає свідоме ставлення до емоцій. Студенти повинні мати високу мотивацію до вдосконалення емоційного інтелекту. Викладач у процесі навчання має давати можливість здобувачам освіти усвідомити власний запит на це, що можливо лише в умовах *студентоцентрованого підходу*.

В умовах нашого курсу кожен здобувач працював зі своєю емоційною сферою відповідно до самостійно поставлених цілей. Для цього на початку навчання було проведено діагностику емоційного інтелекту за тестами Н. Холла (Яцюк, 2019, с. 28) та методикою «ЕмІн» (Августюк, 2022, с. 75); на основі її результатів студентам запропоновано сформулювати цілі, яких вони хотіли б досягти в розвитку емоційного інтелекту в межах курсу.

Після презентації програми курсу, сформульованої у вигляді тематичних запитань, на які студенти мали отримати відповіді в процесі опанування навчальної дисципліни «Емоційний інтелект педагога», було запропоновано поділитися, відповіді на які з них вони хотіли б отримати найбільше, що саме зацікавило. Цей і подібний прийоми покликані підсилити мотивацію й залучення студентів, стимулювати їх до активного пізнання й самопізнання, забезпечити цілепокладання. Схожа робота проводилася також на початку кожної лекції та практичного заняття. Наприкінці занять студентам пропонувалося поділитися тим, що для них було найбільш корисним, і сформулювати перспективні питання в межах кожної з опрацьованих тем.

Атмосфера психологічної безпеки, конфіденційності – необхідна умова курсу, оскільки участь у курсі передбачала певний ступінь особистої відкритості – під час аналізу своїх емоцій, рефлексій, розкриття особистого досвіду.

Студентам пропонувалося самим виробити перелік правил, які зроблять таку роботу ефективною (наприклад: усе, чим діляться студенти на парі, не виноситься за її межі; слухаємо про досвід інших без оцінки й засудження, з повагою).

Відгуки студентів після завершення курсу свідчать, що нам вдалося забезпечити цю умову (на запитання про те, на що був схожий курс, якщо образно висловитися, відповіли: «Для мене це – Затока під Одесою (моє безпечне місце), адже кожен міг висловити думку, не переймаючись, що його засудять»).

III. Вимоги до змісту курсу.

У процесі реалізації мети курсу студенти отримували теоретичні знання, які давали можливість усвідомлено працювати в напрямку розвитку емоційного інтелекту, розуміючи, які процеси, пов'язані з емоціями людини, відбуваються в її організмі і як на них можна впливати. Саме тому при доборі змісту курсу для нас було важливим *урахування наукових основ емоційного інтелекту*.

Так під час опанування теоретичного матеріалу курсу студенти отримали уявлення про основні психологічні теорії емоцій, ознайомилися з базовими поняттями курсу, зокрема «емоції», «почуття», «емоційні стани», «афект», «лімбічна система», «тригер», «фрустрація», «стрес», «стресостійкість», «резильєнтність», «посттравмівне зростання», «емпатія», «мотивація», «алекситимія», «травма свідка»; «румінації»; «копінг-стратегії», «захисні механізми» тощо, а також функціями та властивостями емоцій, віковими особливостями вияву окремих із них; історією розвитку та популяризації поняття «емоційний інтелект»; усвідомили психофізіологічну природу емоцій, зв’язок механізму їх виникнення в людини з фізіологією та когнітивними процесами; особливості психології окремих емоцій основні психологічні діагностики емоційних станів; прийоми активного слухання; етапи та чинники синдрому емоційного вигорання

педагога, способи його профілактики; способи мотивації учнів та самомотивації педагога; способи екологічного реагування в емоційно складних педагогічних ситуаціях.

Кожна професія має свій зміст, організацію і умови професійної діяльності, особливості щодо ідеального образу своїх представників, типові ситуації спілкування, в яких можуть виникати характерні емоційні реакції (учня і вчителя, вчителя і представника адміністрації, вчителя і батьків учня). У процесі професійної діяльності можуть також виникати характерні синдроми (наприклад, для представників професій «людина» – «людина» характерним є емоційне вигорання). Тому курс емоційного інтелекту для вчителів має бути *спрямований на специфіку педагогічної професії та емоційних навантажень її представників*.

З метою забезпечення цієї умови кожна тема навчальної дисципліни розглядалася в контексті професії вчителя початкової школи: пропонувалися приклади, кейси, рольові ігри з огляду на типові ситуації спілкування вчителів початкових класів із колегами, учнями та їх батьками; пропонувалися дискусійні обговорення щодо емоційних станів педагогів під час виконання професійних обов'язків, наприклад: «Вчительська образа на учня: чи може вона мати місце?», «Як учителю екологічно демонструвати учневі симпатію та любов?», «Почуття обов’язку й відповідальності вчителя: як впливає на його життя?», «Чи можуть змінитися емоції вчителя, якщо він спробує зрозуміти потреби вимогливого заступника директора?», «Якщо виникає злість на учня, що робити, замість кричати?», «Які емоції можуть виникати в учня, коли вчитель хвалить когось із однокласників?», «Чи можна спиратися на почуття сорому під час виховання учнів?», «Як учителю екологічно підтримати учнів, які втратили когось із батьків на фронті?» тощо.

IV. Вимоги до організації процесу навчання.

Розвинений емоційний інтелект передбачає наявність умінь, необхідних для ефективної міжособистісної взаємодії, здатність до емпатії. Тому, на наш погляд, *пріоритетною є роль інтерактивних технологій*, які дають можливість створити ситуації живого спілкування, під час участі в яких є можливість сформувати відповідні вміння, зокрема вміння емпатійного слухання й визначення потреби співрозмовника, здатність екологічно підтримати партнера під час роботи в парах; почуття впевненості, подолання хвилювання під час розміщення підготовленого відео для блогу (історія власного досвіду ефективної емоційної саморегуляції з наведенням прийомів) в соцмережі; уміння мотивувати і мотивуватися під час досягнення поставленої конкретної цілі під час роботи в парі з обраними партнерами.

У дослідженні, присвяченому використанню нейропедагогічних технологій при підготовці вчителів початкової школи (Koval et. al., 2025) було доведено ефективність проведення конфліктних рольових ігор під час навчання за допомогою нейромереж, у процесі яких студенти, практикуючись в обробці сценаріїв управління конфліктами, що могли б виникнути в класі, отримували зворотний зв'язок у реальному часі. Саме тому нами було застосовано потенціал нейропедагогічних технологій для проведення подібних ігор для формування асертивності, а також тренування емоційних реакцій та технік управління емоційними станами під час роботи студентів у сесійних залах і розміщення відеоблогів із зворотним зв'язком.

Застосування самодіагностичних методик організовувалося передусім з мотиваційною метою як на початку, так і наприкінці курсу. Як було зазначено вище, вимірювався рівень емоційного інтелекту студентів; у процесі опанування навчальної дисципліни студентам пропонувалися практики, у яких вони вчилися впізнавати й називати свої емоції (наприклад, на початку і в кінці кожного заняття, за бажанням, у той чи інший спосіб писали в чат, називали усно, вказували в спеціальних застосунках свої актуальні емоції, шкалювали їхню інтенсивність, замислювалися, які думки викликають ту чи іншу з них). Упродовж місяця студенти також вели щоденник спостережень за своїми емоційними станами. Зміни в компетентностях посилювали динаміку розвитку емоційного інтелекту студентів, що мотивувало практикуватися більше.

Емоційний інтелект передбачає не лише теоретичний компонент, а передусім володіння емоційними станами, способами саморегуляції та мотивації на практичному рівні, на рівні навички. Саме тому, на наш погляд, курс «Емоційний інтелект педагога» має бути виключно практико-орієнтованим.

Основними практичними завданнями під час навчання були такі:

– розвивати вміння розуміти свої емоції (тривогу, хвилювання, страх; образу, провину, сором; злість та інші) – свідомо відстежувати їх, називати, звертати увагу на відповідні реакції в тілі, усвідомлювати їхню роль у відповідній життєвій ситуації;

– формувати здатність брати відповідальність за свої емоції та свідомо керувати

ними, застосовуючи відповідні техніки самоволодіння;

– закласти підвалини особистісної асертивності, що уможливлює здійснення партнерської взаємодії в освіті;

– набути здатність здійснювати профілактику емоційного вигорання, психологічного саморесурсування;

– формувати вміння розуміти емоції та потреби інших учасників освітнього процесу – учнів і учениць, батьків, колег;

– розвивати здатність до емпатії та самоемпатії;

– формувати вміння емпатійно слухати й надавати екологічну підтримку під час спілкування;

– оволодівати способами мотивації та самомотивації;

– підготуватися до здатності застосовувати прийоми ненасильницького спілкування;

– поводити себе емоційно грамотно в конфліктогенних ситуаціях;

– впливати на свої емоційні стани, зокрема впевненості, змінювати їх за потреби.

Застосування тренінгових елементів (запит і очікування від пар, відпрацювання необхідних навичок емоційного інтелекту під час заняття, демонстрування викладачем роботи психологічних інструментів, рефлексія студентів), *практичних методів* навчання дало змогу не лише опанувати курс на теоретичному рівні, але й набути відповідні компетентності.

Перевага самооцінювання перед оцінюванням викладачем. Практична частина курсу потребувала роботи здобувачів освіти зі своєю свідомістю. І зовнішня оцінювальна діяльність могла б бути обмежувальним чинником при цьому. Це сприяло посиленню внутрішнього контролю студентів і відповідальності перед собою за успіх в реалізації запиту, сформованого перед вивченням курсу. Крім того, відсутність зовнішньої оцінки на практичних заняттях дала змогу уникнути виникнення побічних можливих емоцій (страху, хвилювання, сорому тощо), пов'язаних із нею, вільно проявлятися і спокійно спостерігати за зміною емоційних станів у процесі роботи. Тому зовнішнє оцінювання здійснювалося нами лише щодо самостійних робіт студентів і контрольного теоретичного тесту. Тож студенти отримували задоволення від процесу свого емоційного зростання, тримали високу мотивацію до завершення вивчення навчальної дисципліни.

Результати діагностичних тестувань студентів, їхні відгуки про курс наприкінці вивчення підтверджують, що формат запропонованого курсу, який враховував зазначені психолого-педагогічні умови, виявився ефективним. Наведемо на підтвердження цього окремі репліки студентів.

З відповідей студентів на запитання про те, на що був схожий курс (метафора): «Компас: він допоміг навчитися орієнтуватися в емоціях»; «мапа для навігації по емоціях, бо це як інструмент, який допомагає зрозуміти, як орієнтуватися в складних емоційних ситуаціях і приймати більш обґрунтовані рішення»; «фітнес для емоцій»; «дзеркало або будівництво: дзеркало, бо я почала дивитися на себе, свої емоції, що мене оточують, зовсім з іншого боку, глибше розуміти себе, а будівництво – завуальоване вибудовування нових сторін себе – це складний процес, який ще не завершився, але він важливий»; «вивчення мови власних емоцій», «гігантський замок та старовинний ключ: на першій парі я була тим самим гігантським старовинним замком, а інформація, яку ви надали протягом кожної пари, були тим самим ключем, що з кожним прокручуванням відкривав у мені, щось особливе, я почала більше емоційно розуміти себе, свої прагнення в житті, відкрила нові емоції, я наче відчинила ту саму шафу, яку ніколи ніхто не відчиняв – відчуття, що зсередини багато чого змінилося, навіть мої близькі люди були здивовані, і багато хто цікавився, як можна досягти такого за такий короткий проміжок часу».

Висновки. У статті обґрунтовано психолого-педагогічні умови щодо професійної компетентності викладача відповідної навчальної дисципліни, навчального середовища, змісту курсу, організації процесу навчання, розглянуто конкретні способи забезпечення зазначених умов.

У контексті запитів сучасного суспільства необхідно цілеспрямовано розвивати емоційний інтелект майбутніх педагогів. Вони повинні вміти здійснювати емпатичну підтримку дітей в умовах воєнних реалій, педагог навчає їх способам саморегуляції, розвиває емоційний інтелект. Навчання має орієнтуватися передусім не на теоретичну підготовку в цьому напрямку, а на формування компетентностей, що вимагає особистісних трансформацій студента, зрушень у розвитку його емоційного інтелекту. Тому в організації навчання важливо передбачити застосування інтерактивних методів навчання та тренінгових технологій, подбати про високу мотивацію студентів. При цьому необхідним є студентоцентрований підхід, у межах якого студент буде робити запит на навчання й допомогу в особистісній трансформації, а в його процесі самостійно проводитиме діагностику свого рівня емо-

ційного інтелекту. В оцінюванні динаміки зростання студент має брати активну участь, тому пріоритетним є організоване викладачем часткове самооцінювання студентом свого прогресу в курсі.

Перспективним завданням вбачаємо розширення методичного інструментарію розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів, а також способів укорінення набутих під час занять навичок оптимального емоційного реагування в різних професійних ситуаціях, розроблення методичних аспектів з організації самоспостережень щодо емоційного інтелекту здобувачів освіти під час педагогічної практики.

Список використаних джерел

Августюк, М. М. (2022). *Методичні поради до підвищення рівня емоційного інтелекту в здобувачів вищої освіти*. Видавництво Національного університету «Острозька академія».

Амплєєва, О. М. (2013). *Емоційний інтелект в структурі професійної діяльності психолога* [Автореф. дис. канд. психол. наук, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»]. Репозитарій ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/1530

Аршава, І. Ф. (2010). Прогнозування емоційної стійкості людини з урахуванням рівнів розвитку емоційного інтелекту. *Психіатрія*, *1*, 22–27.

Власова, О. І. (2005). *Психологія соціальних здібностей: Структура, динаміка, чинники розвитку*. Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет».

Войціх, І. (2016). Аналіз стану сформованості емоційної компетентності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Педагогіка і психологія»*, *46*, 59–63.

Гоулман, Д. (2018). *Емоційний інтелект* (С. Л. Гумецька, Пер.). Віват.

Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України № 898. (2020). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text

Державний стандарт початкової освіти. Постанова Кабінету Міністрів України № 87. (2018). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text

Державний стандарт профільної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України № 851. (2024). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text

Дерев'янко, С. П. (2016). *Феноменологія емоційного інтелекту*. Десна Поліграф.

Журавльова, Л. П. (2009). Емоційний інтелект як проблема психологічних досліджень. *Наука і освіта*, *1-2*, 57–60. http://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13973

Журавльова, М. О. (2014). *Розвиток емоційного інтелекту майбутніх психологів у процесі професійної підготовки* [Дис. канд. психол. наук, ДЗВО «Університет менеджменту освіти»]. Академічні тексти України. https://uacademic.info/ua/document/0414U004271

Зарицька, В. В. (2011). Вікові передумови розвитку емоційного інтелекту особистості (дошкільний і шкільний періоди). *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Психологія»*, *38*, 35–53. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2011_38_6

Зарицька, В. В. (2012). *Психологія розвитку емоційного інтелекту у системі професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю* [Дис. доктора психол. наук, Класичний приватний університет]. Академічні тексти України. https://uacademic.info/ua/document/0512U000285

Зобенько, Н. А. (2023). Психолого-педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту учнів в освітньому процесі сучасної початкової школи. *Імідж сучасного педагога*, *2*(209), 99–107. https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2(209)-99-107

Котик, Т. (2020). *Нова українська школа: Теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи*. Астон.

Нова українська школа (НУШ). (2020, Жовтня 22). *Якими будуть основні 10 навичок у 2025 році – Всесвітній економічний форум опублікував список.* https://nus.org.ua/2020/10/22/yakymy-budut-osnovni-10-navychok-u-2025-rotsi-vsesvitnij-ekonomichnyj-forum-opublikuvav-spysok/

Носенко, Е. Л., & Коврига, Н. В. (2003). *Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції.* Вища школа.

Орищенко, О. А. (2004). *Диференційно-психологічний аналіз емпатії* [Автореф. дис. канд. психол. наук, Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського]. Академічні тексти України. https://uacademic.info/ua/document/0404U002974

Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 2736-20. (2020). https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Текст

Шпак, М. (2020). Психологічна концепція розвитку емоційного інтелекту особистості в онтогенезі. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12 «Психологічні науки»*, *10*(55), 125–134. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.10(55).12

Яцюк, М. (2019). *Емоційний інтелект особистості (на хвилі Нової української школи)*. Діло.
Bar-On, R. (2006). The Bar-On Model of Emotional-Social Intelligence (ESI). *Psicothema, 18,* 13–25. https://www.psicothema.com/pdf/3271.pdf
Gardner, H. (1983). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. Basic Books.
Koval, V., Prytulyk, N., Sharan, O., Streletska, N., Dudnyk, N., & Koltok, L. (2025). Neuropedagogical Technologies for Training Future Primary School Teachers. *Brain*, *16*(1), 27–40. https://brain.edusoft.ro/index.php/brain/article/view/1753
Mayer, J., & Salovey, P. (1993). The Intelligence of Emotional Intelligence. *Intelligence*, *17*(4), 433–442. https://eclass.hmu.gr/modules/document/file.php/IP-ERLSF116/Mayer-Salovey.1993-libre.pdf
The 10 Skills You Need to Thrive in the Fourth Industrial Revolution. (2016, January 19). World Economic Forum. https://www.weforum.org/stories/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/
Top 10 Job Skills of 2025. (2020, October 20). World Economic Forum. https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2020/in-full/infographics-e4e69e4de7/

References

Amplieieva, O. M. (2013). *Emotsiinyi intelekt v strukturi profesiinoi diialnosti psykholoha* [Emotional Intelligence in the Structure of a Psychologist's Professional Work] [Avtoref. dys. kand. psykhol. nauk, DZ «Pivdennoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K.D. Ushynskoho»]. Repozytarii DZ «Pivdennoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K.D. Ushynskoho. http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/1530 [in Ukrainian].
Arshava, I. F. (2010). Prohnozuvannia emotsiinoi stiikosti liudyny z urakhuvanniam rivniv rozvytku emotsiinoho intelektu [Predicting a Person's Emotional Resilience Taking Into Account the Levels of Emotional Intelligence Development]. *Psykhiatriia, 1,* 22–27 [in Ukrainian].
Avhustiuk, M. M. (2022). *Metodychni porady do pidvyshchennia rivnia emotsiinoho intelektu v zdobuvachiv vyshchoi osvity* [Methodics Recommendations for Increasing the Level of Emotional Intelligence in the Applicants for Higher Education]. Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» [in Ukrainian].
Bar-On, R. (2006). The Bar-On Model of Emotional-Social Intelligence (ESI). *Psicothema*, *18*, 13–25. https://www.psicothema.com/pdf/3271.pdf [in English].
Derevianko, S. P. (2016). *Fenomenolohiia emotsiinoho intelektu* [Phenomenology of Emotional Intelligence]. Desna Polihraf [in Ukrainian].
Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State Standard of Basic Secondary Education]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 898. (2020). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text [in Ukrainian].
Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity [State Standard of Primary Education]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 87. (2018). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text [in Ukrainian].
Derzhavnyi standart profilnoi serednoi osvity [State Standard of Specialized Secondary Education]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 851. (2024). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text [in Ukrainian].
Gardner, H. (1983). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. Basic Books.
Houlman, D. (2018). *Emotsiinyi intelekt* [Emotional Intelligence] (S. L. Humetska, Per.). Vivat [in Ukrainian].
Kotyk, T. (2020). *Nova ukrainska shkola: Teoriia i praktyka formuvannia emotsiinoho intelektu v uchniv pochatkovoi shkoly* [New Ukrainian School: Theory and Practice of Developing Emotional Intelligence in Primary School Pupils]. Aston [in Ukrainian].
Koval, V., Prytulyk, N., Sharan, O., Streletska, N., Dudnyk, N., & Koltok, L. (2025). Neuropedagogical Technologies for Training Future Primary School Teachers. *Brain*, *16*(1), 27–40. https://brain.edusoft.ro/index.php/brain/article/view/1753 [in English].
Mayer, J., & Salovey, P. (1993). The Intelligence of Emotional Intelligence. *Intelligence*, *17*(4), 433–442. https://eclass.hmu.gr/modules/document/file.php/IP-ERLSF116/Mayer-Salovey.1993-libre.pdf [in English].
Nosenko, E. L., & Kovryha, N. V. (2003). *Emotsiinyi intelekt: kontseptualizatsiia fenomenu, osnovni funktsii* [Emotional Intelligence: Conceptualization of the Phenomenon, Main Functions]. Vyshcha shkola [in Ukrainian].
Nova ukrainska shkola (NUSh). (2020, Zhovtnia 22). *Yakymy budut osnovni 10 navychok u 2025 rotsi – Vsesvitnii ekonomichnyi forum opublikuvav spysok* [What Will Be the Top 10 Skills in 2025 – the World Economic Forum Has Published the List]. https://nus.org.ua/2020/10/22/yakymy-budut-osnovni-10-navychok-u-2025-rotsi-vsesvitnij-ekonomichnyj-forum-opublikuvav-spysok/ [in Ukrainian].
Oryshchenko, O. A. (2004). *Dyferentsiino-psykholohichnyi analiz empatii* [Differential Psychological Analysis of Empathy] [Avtoref. dys. kand. psykhol. nauk, Pivdennoukrainskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni K.D. Ushynskoho]. Akademichni teksty Ukrainy. https://uacademic.info/ua/document/ 0404U002974 [in Ukrainian].

Profesiinyi standart za profesiiamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel pochatkovoi osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)» [Professional Standard for the professions «Primary School Teacher of a General Secondary Education Institution», «Teacher of a General Secondary Education Institution», «Primary Education Teacher (with a Junior Specialist Diploma)»]. Nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy № 2736-20. (2020). https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Tekst [in Ukrainian].

Shpak, M. (2020). Psykholohichna kontseptsiia rozvytku emotsiinoho intelektu osobystosti v ontohenezi [Psychological Concept of the Development of the Personality's Emotional Intelligence in Ontogenesis]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriia 12 «Psykholohichni nauky», 10*(55), 125–134. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.10(55).12 [in Ukrainian].

The 10 Skills You Need to Thrive in the Fourth Industrial Revolution. (2016, January 19). World Economic Forum. https://www.weforum.org/stories/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/ [in English].

Top 10 Job Skills of 2025. (2020, October 20). World Economic Forum. https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2020/in-full/infographics-e4e69e4de7/ [in English].

Vlasova, O. I. (2005). *Psykholohiia sotsialnykh zdibnostei: Struktura, dynamika, chynnyky rozvytku* [Psychology of Social Abilities: Structure, Dynamics, Factors of the Development]. Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskyi universytet» [in Ukrainian].

Voitsikh, I. (2016). Analiz stanu sformovanosti emotsiinoi kompetentnosti maibutnikh psykholohiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Analysis of the State of the Future Psychologists' Emotional Competence in the Process of the Professional Training]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia «Pedahohika i psykholohiia», 46,* 59–63 [in Ukrainian].

Yatsiuk, M. (2019). *Emotsiinyi intelekt osobystosti (na khvyli Novoi ukrainskoi shkoly)* [Emotional Intelligence of the Personality (in the Wake of the New Ukrainian School)]. Dilo [in Ukrainian].

Zarytska, V. V. (2011). Vikovi peredumovy rozvytku emotsiinoho intelektu osobystosti (doshkilnyi i shkilnyi periody) [Age Prerequisites for the Development of Emotional Intelligence of a Personality (preschool and school periods)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody. Seriia «Psykholohiia», 38,* 35–53. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2011_38_6 [in Ukrainian].

Zarytska, V. V. (2012). *Psykholohiia rozvytku emotsiinoho intelektu u systemi profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv humanitarnoho profiliu* [Psychology of the Development of Emotional Intelligence in the System of the Humanitarian Specialists' Professional Taining] [Dys. doktora psykhol. nauk, Klasychnyi pryvatnyi universytet]. Akademichni teksty Ukrainy. https://uacademic.info/ua/document/0512U000285 [in Ukrainian].

Zhuravlova, L. P. (2009). Emotsiinyi intelekt yak problema psykholohichnykh doslidzhen [Emotional Intelligence as a Problem of Psychological Research]. *Nauka i osvita, 1-2,* 57–60. http://dspace.pdpu.edu.ua/ jspui/handle/123456789/13973 [in Ukrainian].

Zhuravlova, M. O. (2014). *Rozvytok emotsiinoho intelektu maibutnikh psykholohiv u protsesi profesiinoi pidhotovky* [Development of the Future Psychologists' Emotional Intelligence in the Process of the Professional Training] [Dys. kand. psykhol. nauk, DZVO «Universytet menedzhmentu osvity»]. Akademichni teksty Ukrainy. https://uacademic.info/ua/document/0414U004271 [in Ukrainian].

Zobenko, N. A. (2023). Psykholoho-pedahohichni umovy rozvytku emotsiinoho intelektu uchniv v osvitnomu protsesi suchasnoi pochatkovoi shkoly [Psychological and Pedagogical Conditions for the Development of Pupils' Emotional Intelligence in the Educational Process of a Modern Primary School]. *Imidzh suchasnoho pedahoha, 2*(209), 99–107. https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2(209)-99-107 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.03.2025